

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-1-11>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ В КАЗЦІ О. ВОЛКОВА «ЧАРІВНИК СМАРАГДОВОГО МІСТА»

Петрик О. М.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології,

компаративістики та перекладу

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Руденко А. В.

магістрантка 1 курсу ННІ філології, перекладу та журналістики

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Чернігівська область, Україна

Емоції людини й механізми їх лінгвістичного забезпечення завжди були предметом наукового вивчення. Лінгвістика тексту давно звернула увагу мовознавців на проблему емоцій у тексті. Здатність текстів хвилювати, впливати, примушувати переживати зміст, приносити задоволення визнавалася невід'ємною рисою. Проте як мовне втілення емоційності емотивність тексту залишається однією з найбільш невизначених текстових характеристик.

Праці українських та зарубіжних науковців були присвячені вивченню лексико-семантичного аспекту експресивних слів (Н. Бойко, С. Єрмоленко, В. Чабаненко та ін.), словотвірного (М. Плющ, О. Земська, О. Стишов та ін.), лінгвостилістичного (Н. Сологуб, Л. Ставицька, та ін.), лексикографічного (Г. Віняр, Ж. Колоїз та ін.), функційного (В. Ващенко, С. Єрмоленко, В. Чабаненко та ін.). Проте й на сьогодні проблеми критеріїв виділення, функційних особливостей емоційно-експресивної лексики залишаються не розв'язаними.

Мовна експресивність, яка виражається на різних мовних рівнях, є однією з основних властивостей казки. Засоби її створення активно вивчалися на матеріалі англійських чарівних казок [3], які мають досить чітку композицію і саме за цією ознакою виділяються в окрему групу. Їхня стійка побудова визначає й вибір вербальних і невербальних засобів, серед яких спостерігається велика кількість усталених мовних формул, способів створення мовної гри, художніх засобів. На лексичному рівні важливу роль у створенні образності казки відіграють метафора, епітет, метонімія, гіпербола та ін.; на фонетичному – алітерація та асонанс; на

морфологічному – використання застарілих форм слова (в рос. мові – клична форма, давноминулий час); на синтаксичному рівні – емпатичні конструкції, інверсія, полісиндетон та ін.

Для розмежування емоційно-експресивної лексики та нейтральної було використано такі видільні характеристики: 1) прагматична функція слова-знака (ставлення мовця до його висловлення), що реалізується на основі номінативної функції; 2) конотативний компонент семантичної структури слова [1].

Аналізований матеріал представлено п'ятьма групами:

I. Лексеми, що виражають, проте не називають і не викликають емоції та почуття. До неї увійшли одиниці, морфологічно виражені вигуками. Група є численною, оскільки, і це природно, це один із найдієвіших засобів для вираження емоцій та почуттів для розуміння і сприйняття саме читача-дитини. Зауважимо, що одиниці представляють вираження як позитивно, так і негативно оцінюваних почуттів, емоційних станів (**задоволення, захват, радість: Ну, теперь зелье выйдет на славу!..; Эй-гей-гей-го! Я снова с Элли!; Bravo, bravo!** – закричала Елли; **печаль, горе, співчуття: ...увы, на самом деле я обыкновенный человек, дитя мое!; Ах, виноват, виноват!** – извинился Страшила и крепко пожал песику лапу; **Ох, как мне тебя жалко!** – вздохнула девочка; **подив, недовіру, переляк: Ай-ай-ай!** – в ужасе закричали жевуны; **Ух, как я боюсь воды!; протест, осуд, злість: Ух, ненавистные люди! Вот и готово мое зелье на погибель вам!;** ; **іронію, зловтіху, презирство: Фу, как неудобно быть сделанным из мяса и костей!; емоційну характеристику, оцінку, ставлення: Я, право, теряюсь, – начал Железный Дровосек; Вот еще!** – удивился Страшила; **подяку, привітання, прощання: Здравствуй, Лев, старый дружище!; До свиданья! Спасибо!** – прокричали путники; **Благодарю, мой друг!** – сказал Дровосек).

Відмітимо, що більша частина емоційних вигуків вирізняється багатозначністю. Так, багатозначними є вигуки **Ах!, О, Ох!**, наприклад: **Ах, Страшила, как я рада, что исполнила самое заветное твое желание!** (радість); **Ах!** – печально вздохнул Железный Дровосек (печаль); **Ах ты, мой милый смельчак!** – воскликнула Элли и нежно прижала песика к груди (захват); **Ах, я несчастный, – чуть не зарыдал я (горе); Что мы целых полчаса не могли докричаться до тебя!** – **Ах, только полчаса?** – беспечно отозвался солдат (іронія); **Тяжело дыша с перепугу, она крикнула через прутья решетки. – Ах ты, проклятый! Ты еще не знаешь меня!** (злість); **Ах, если бы ты его спас!** – вскричала Элли и умоляюще сложила руки (благання).

II. Лексеми, що викликають емоції та почуття, проте не виражають, не називають і не передають їх. До цієї групи належать одиниці, у семантиці яких у прихованому вигляді наявні семи ‘добре’ / ‘погано’: *Тотошка, поджав хвостик, прижимался к ногам Железного Дровосека: он стал очень уважать его после победы над людоедом; А то вряд ли у меня хватило бы духу облить волшебницу, если бы я знала, что ей от этого приключится смерть...; Мы тогда не страдали бы от наводнения...; Ураган все бушевал, и домик, покачиваясь, неся по воздуху; Но это моя родина, и она где-нибудь да есть; Но, что бы не говорила твоя мама, в этой стране живут волшебники и мудрецы; Солнце сияло, птички пели, и маленькая девочка, заброшенная в удивительную чужую страну, чувствовала себя совсем неплохо.*

III. Лексеми, що тільки називають емоції та почуття чи констатують стан істоти. Об’єднувальним елементом цієї групи є ознака ‘емоційне самопочуття або настрої людини, внутрішній психічний стан’. Найчастіше такі лексеми виражені: іменником (*Радость народа была неопишима; Да, с грустью признаюсь, это я во всем виноват...; Тут же резвились дети, такие крошечные, что Элли глаза раскрыла от изумления*), дієсловом (*Тотошка никогда не скучал и мог играть с девочкой целый день; Ненавижу я их...; И мне подумалось, что я, человек без сердца, не имею права любить девушку*), прислівником або безособово-предикативними словами (*Элли смешино наморщила нос: – А все-таки без волшебников скучно; Куда это подевались змеиные головы? – злобно ворчала Гингема; Страшно было в пещере Гингема*). На периферії групи знаходяться прикметники (*А он злой или добрый? – Этого никто не знает; Когда Элли становилось скучно, она звала веселого песика Тотошку и отправлялась навестить Дика и Боба*), оскільки їх можна також зарахувати до периферії наступної, четвертої, групи.

IV. Лексеми, що викликають, виражають і передають емоції та почуття, проте не називають їх. Аналізована група є найбільшою і представлена номінаціями, що чітко згруповані в дві підгрупи: 1) лексика із загальнономовним емоційно-оцінним змістом, до якої зараховуємо слова, емоційно-експресивний зміст яких за будь-яких ситуативно контекстуальних умов є постійною і невід’ємною ознакою, він закладений у семантиці слова (*Ах ты, мой милый смельчак! – воскликнула Элли и нежно прижала песика к груди; Но я не хочу, чтобы люди называли меня глупцом...; Эй ты, лев, слушай! – прошамкала она; Виллина наклонилась к огромной книге, и та тотчас сжалась до размеров наперстка, и исчезла в складках мантии; Они брели долго,*

*повесив головы и заплетаясь ногами в густой траве); 2) похідні утворення з емоційно-оцінною виразністю, твірні яких були емоційно й експресивно нейтральними (У Тотошки была черная шерсть, **остренькие ушики** и **маленькие, забавно блестящие глазки**; Он рычал от злости, и его **сапожища** грохотали: «Топ-топ-топ...»); Только **черненький зверек** смело вступился за нее и укусил **людоеда**, но тот так хватил его своей огромной ногой, что он, наверное, умрет... Тигры никогда не выходят из своего леса: эти **зверюги** почему-то боятся открытого пространства...).*

У. Лексеми, що належать до нейтральної лексики, проте в контексті набувають емоційно-експресивного забарвлення. Одиниці, належні до неї, формують емоційно-експресивне забарвлення, набуваючи переносного значення або функціонуючи в певному контексті (*Она опустила в котел большое помело и стала расплескивать вокруг свое варево. – Разразись, ураган! Лети по свету, как бешеный зверь!; Горы и леса она видела только на картинках, и они не манили ее, быть может, потому, что в дешевых Эллиных книжках были нарисованы плохо*).

Виявлена підгрупа є найменшою в кількісному складі. Це пояснюємо специфікою жанру – дитячою казкою. Лексеми в переносному значенні на взірць *сокол, лебедь, пчелка / змея, собака, медведь, волк* є характеристичними. Їхнє походження й значення не мотивується у свідомості мовця і може сприйматися як носій емоційності тільки завдяки метафоризації. А такі мисленнєві процеси інколи є надто складними для маленької дитини, вона може не зрозуміти створеного образу.

Отже, казка являє собою багатовимірний феномен людської культури, як з точки зору просторово-часового й композиційно-сюжетного побутування, так і в плані можливостей інтерпретації, різноманітності її функцій та варіативності адресатів. Наявність емоційно-експресивної лексики – одна з основних властивостей казки, завдяки чому вона краще запам'ятовується й успішніше виконує свою функцію трансляції знань.

Література:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
2. Волков А. Волшебник Изумрудного города. Киев: Махаон, 2010. 256 с.

3. Harries E. W. *Twice upon a Time Women Writers and the History of the Fairy Tale*. Princeton University Press, 2001. 317 p.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-1-12>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ПРИБЛИЗНОЇ КІЛЬКОСТІ У ГОВІРКАХ БУКОВИНИ

Попович Н. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Філіпчук М. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Увагу дослідників здавна привертала проблема використання впорядкування різнорівневих одиниць мови, об'єднаних спільним значенням (О. Есперсен, В. Адмоні, І. Мещанинов та ін.). В останні десятиріччя у зв'язку з активізацією функціонального підходу до вивчення мовної системи почали дедалі ширше використовувати польову методику. Суть її полягає в об'єднанні різноструктурних мовних засобів у функціонально-семантичне поле (ФСП), що ґрунтується на спільній семантичній ознаці. Розгортання досліджень з функціональної граматики уможливило аналіз мовної категорії квантитативності як функціонально-семантичної категорії чи функціонально-семантичного поля, тобто систематизацію одиниць усіх рівнів мови, що виражають різні кількісні значення за категорійним або польовим принципом.

Велике число досліджень, проведених з позицій функціонального підходу, в яких різнорівневі засоби мовної репрезентації понятійної категорії кількості систематизовані у вигляді функціонально-семантичних полів, виконано на матеріалі англійської мови (В. Акуленко, С. Жаботинська, С. Кабанова, І. Кошова, С. Швачко, О. Медвідь, Н. Чернюк), німецької (В. Адмоні, Є. Гулига, Є. Шендельс, Л. Акуленко), російської (О. Бондарко, І. Тимофєєв, В. Панфілов, Л. Чеснокова).